

KONČNO DO RESNICE O VLOGI GENERALPOLKOVNIKA ARSA JOVANOVIĆA MED BIVANJEM V GŠ NOV IN PO SLOVENIJE.

Marijan F. Kranjc

O generalpolkovniku Arsu Jovanoviću, bivšem načelniku Vrhovnega štaba NOV in PO Jugoslavije, je malo znanega. Ker naj bi se 1948 opredelil za resolucijo informbiroja in bil baje ubit na romunski meji pri begu iz Jugoslavije (bolj verjetno je, da je bil likvidiran s strani Kos-a), so iz vojnega zgodovinskega, publicističnih del in enciklopedij izginili vsi napisi o njem in njegovemu deležu v toku NOB kot načelniku VŠ NOV in PO Jugoslavije.

Ostali so seveda napisi, naperjeni proti njemu. To še posebej velja za pisce iz Slovenije (Kardelj, Maček in drugi), ki so iz različnih razlogov ocenjevali njegovo osem mesečno bivanje v GŠ NOV in PO Slovenije od 17. novembra 1942 do 5. julija 1944. Nazadnje se je generala A. Jovanovića lotila tudi Spomenka Hribar v Novi reviji (štev. 78/79).

Na srečo so nekateri dokumenti o generalpolkovniku Arsu Jovanoviću ohranjeni. Po njihovi sledi je polkovnik v pokoju, Ivan Matović, napisal avtobiografsko študijo z naslovom *Vojskovodja z mučeniško avreolo*.

Za bralce *Vojno zgodovinskega zbornika* sem pripravil samo kratko informacijo o vsebini nekaterih neobjavljenih zgodovinskih dokumentov, ki se tičejo Slovenije, pri čemer sem se potrudil, in sem nekatere dokumente tudi prevedel. Seveda se kratkemu komentarju nisem mogel izogniti, podrobnejšo analitično obdelavo pa prepuščam zgodovinarjem NOB.

ZAKAJ JE TITO POSLAL NAČELNIKA VŠ ARSA JOVANOVIĆA V SLOVENIJO?

O razlogih zakaj je Tito poslal Arsa Jovanovića, načelnika Vrhovnega štaba, v Slovenijo, kjer je ostal osem mesecev, obstajata dve razlagi. Po prvi je Tito na prošnjo E. Kardelja poslal slovenskim partizanom kvalitetno kadrovsko pomoč – svojega odličnega načelnika VŠ in enajst preizkušenih srbskih in črnogorskih častnikov, da bi s svojimi izkušnjami obogatili in dvignili na bojno delovanje slovenskih partizanov višjo raven. Manj verjetna je seveda druga varianta, po kateri je Tito namerno odstranil Arsa Jovanovića iz VŠ zaradi njegove nesposobnosti in karakterja, to pa je bilo kot naročeno za nekatere (iz Kos-a), ki so stali v ozadju kasnejše likvidacije generala Arsa Jovanovića kot informbirojevca.

Obstajajo številni dokumenti o tem, zakaj je Tito poslal Arso Jovanovića v Slovenijo. To so predvsem prošnje in zahteve Edvarda Kardelja. Zato je potrebno, da najprej navedemo vse Kardeljeve zahteve in razlage.

Splošni razlog je Kardelj formuliral takole: »Slovenski borec je v ofenzivi počasen, nepokreten, neodločen in brez osebne iniciative v akciji, kar se opaža tudi pri naših poveljnikih. Srbski in črnogorski častniki so bolj iniciativni, zato sem menil, da bi bilo dobro, da iz Vrhovnega štaba dobimo nekaj ljudi.«¹

¹ To pismo je bilo objavljeno šele trideset let pozneje, najprej Vladimir Dedijer v Novih priložih za biografijo Josipa Broza Tita, Liburnija, Rijeka, 198, pozneje pa še Edvard Kardelj, Svjedočenja, Sarajevo 1984, str. 57-59.

Na sestanku CK KPJ, dne 8. 9. 1942. v Glamoču, je bilo sklenjeno, da bodo trije častniki iz VŠ poslani na teren kot pomoč. Načelnik VŠ kapetan Arso Jovanović je bil določen, da bo odšel v Slovenijo, Svetozar Vukmanović – Tempo v Makedonijo itd.

Arso Jovanović je dobil od Tita izrecno nalogo, naj iz slovenskih partizanov formira del NOV Jugoslavije, »Slovenijo pa naj ohrani za Jugoslavijo«! Tito mu je dal tudi dve Kardeljevi pismi, poslani 20. septembra in 7. oktobra 1942, ki pa ju je dobil 14. novembra 1942. Jovanoviću je tudi omenil, naj si podrobneje pogleda odstavek o problematiki poveljevanja iz septembrskega Kardeljevega pisma. Ta odstavek se je glasil takole:

»Glede poveljevanja so bili tudi slabi primeri, nedisciplina in nenehno bežanje pred sovražnikom. Poveljniški sestav, s katerim smo že prej imeli delo, se je deloma pokazal kot zelo slab, v veliki večini pa precej slab. V tem je naša največja težava. Na žalost, dejstvo je, da se je naš Glavni štab izkazal slabo, celo zelo slabo. Tu ni niti enega človeka, ki bi bil sposoben voditi tako velike operacije...

Če ne bi vedel, kako je pri vas, bi te zaprosil za majhno pomoč. Če ste se kaj popravili, tj. če je poleg tebe kaj sposobnih poveljnikov, ne bi bilo slabo, da nam pošljete vsaj enega takega, ki bi mogel poveljevati v Glavnem štabu.² Sedaj razpolagamo samo z Lojzom (Franc Leskovšek - Luka), ki pa je v operativnih stvareh, po našem mišljenju, popolnoma odpovedal, in Angelom (Ivan Maček - Matija), ki se je tudi slabo izkazal. Naša namera je bila odstaviti Lojza kot poveljnika in ga vrniti v partijsko organizacijsko delo, na njegovo mesto pa postaviti Angela. No, skoraj popolnoma sem prepričan, da ne bomo s tem ničesar popravili.

Kar zadeva mene, menim, da sem lahko koristen v določanju osnovne linije – tudi doslej sem tako delal – no, pri praktičnem izvajanju te linije pa ne morem prevzeti nobene posebne odgovornosti razen splošne kontrole, ker se, prvič, niti ne razumem, drugič pa nisem niti fizično sposoben, da bi mogel tekati po gozdovih in vrletih. Naša rešitev bo zato samo začasna. Če nam vi lahko pomagate, ta pomoč pa mora biti zares resnična, bi se tako veliko stvari rešilo.«

PRVO PISMO ARSA JOVANOVIĆA, POSLANO TITU IZ SLOVENIJE

Prvo pismo Arsa Jovanovića, ki ga je poslal Titu iz Slovenije, verjetno v začetku decembra 1942, je ohranjeno! Doslej ni bilo nikdar objavljeno niti citirano. Obsega 6 strani formata A-4, napisano je z zelenim črnilom, v latinici, brez datuma (po vsebini sodeč zelo verjetno 29. november 1942, ko sta dve partizanski brigadi napadli železniško progo Metlika – Črnomelj – Petrova vas). Pismo je bilo najprej v fondu CK KPJ pod številko 15147, kasneje pa je bilo predano fondu VZI (Vojno-zgodovinskega inštituta) in se sedaj nahaja v škatli 3, fascikel 4, pod številko 38.

Prvi del obsega poročilo o stanju NOV na Hrvaškem, od 4.točke pa Arsa Jovanović poroča o stanju NOV v Sloveniji. V prevodu se ta del poročila glasi takole:

² »Na eni izmed sej še pred nemško ofenzivo je Kidrič prišel na dan s predlogom CK, da naj bi v prihodnje poveljstvo Glavnega štaba imenovali Vrhovni štab, in ne več IO OF. Žal sem edini nasprotoval temu predlogu.« (Iz spominov Josipa Rusa, prvega predsednika OF, Delo-Sobotna priloga, 11. maja 1991).

»4. Slovenija.

Bela garda je ena navadna mizerija. Nima nikakršne bojne sposobnosti niti vrednosti. Če bi imel Prvo proletarsko brigado, bi problem bele garde in tudi vseh malih italijanskih garnizij rešil s pohodom te brigade. No, tudi drugače se bomo trudili, da bi hitro rešili to vprašanje. Upam, da bomo belo gardo uničili in nagnalii v okupatorske garnizije. Na površje je prišla zaradi slabega dela naših tovarišev in enot. Medtem ko so oni taborili v planinah, daleč proč od prebivalstva, je okupator ljudi nasilno mobiliziral in prek agentov Draže Mihajlovića in katoliških klerikalcev vključil v belo gardo. Stanje, število in politična trenja v tej beli gardi boš videl iz zaslišanja kapetana Vasiljevića,³ ki ti ga pošiljam. To zaslišanje skoraj točno prikazuje celotno delo bele garde. Najbolj številčna je okrog Gorjancev, ki jih je skoraj popolnoma obvladala. Tukaj je Draža nameraval urediti oporišča, dobiti angleško pomoč in zatem delovati glede na okoliščine. Gorjance ni slučajno izbral; Slovence je hotel ločiti od močnega partizanskega gibanja na Hrvaškem, in verjetno v primernem trenutku dejstvovati proti Zagrebu. Toda bela garda je politično najmočnejša okrog Ljubljane. Tam je orodje katoliške reakcije. Tudi nevarna je bolj okrog Ljubljane kot okrog Novega mesta. To si bomo zapomnili. Drugače pa bela garda nima nikakršne živosti niti ofenzivnih namenov. Po ofenzivi so jo Italjani nabili v posamezne zelo utrjene stavbe po vaseh, kjer životari in varuje italijanske prometne zveze. Edina nerodna stvar je, da so te stavbe dobro utrjene, Slovenci pa nimajo nobenega metalca niti topa. Zelo pomembno bi bilo, če bi dobili vsaj en gorski top 65 mm (za katere ima Vrhovni štab dovolj streliva). Blokado teh stavb je zelo težko izvajati, ker Italijani dokaj hitro reagirajo iz garnizij. Toda z reorganizacijo naše vojske in poveljevanja bomo uspeli stanje popraviti stanje. Skoraj cel narod nas podpira in partizane sprejema z velikim navdušenjem. Na prvi pogled lahko povem, da slovenski partizani s svojim delom niso zaslužili tolikšne ljubezni naroda. Ob herojskem napadu hrvaških partizanov na okupatorsko oporišče Suhor je bil slovenski narod neverjetno navdušen. Ljudje so sami povedali, da njihovi partizani izvedejo akcijo, zatem pa zbežijo devet dni daleč. Mi bomo to v osnovi preperečili.

Partizanske enote: nižji poveljniški kader je še dovolj pogumen, toda nima nobene taktične orientacije. Za to je krivo glavno slovensko vodstvo. Sovražnik je povečeval bojne formacije, slovenske brigade pa štejejo okrog 250 do 300 borcev. Glede mobilizacije množic niso ničesar storili, temveč so dopustili, da je te množice mobiliziral okupator. Obstojali so tudi odredi, ampak so to bile popolnoma teritorialne enote, podobne tistim v Črni gori in Hercegovini, brez vsake bojne vrednosti, sploh niso izvajali nikakršnih bojnih nalog. Šlo je za nekakšno konspiriranje borcev, dejansko za popolno oportunistično linijo. Opozarjam, da je bojni material izvrsten, toda brez vsakršne bojne izkušnje. V začetku upora so Slovenci z lahkoto, brez boja, obvladovali vasi. V sovražni ofenzivi in po njej se slovenski partizani niso borili. Zato tudi tolikšen vpliv bele garde in ostale težave. Opazil sem, da vaši partizani ne pojejo; znano je vendar, da Slovenci radi pojejo. Pojasnilo: peli smo, dokler smo imeli svobodno ozemlje, potem pa nismo smeli – da nas sovražnik ne bi odkril. Smešno! Ali: izdali so ukaz, da naj bodo narodnoosvobodilni odbori tajni. Po mojem mnenju je tudi to oportunistično, saj vodimo odprto borbo na življenje in smrt. Že sedaj se moramo truditi, da bo iz borbe vzniknila naša oblast in da bo narod čvrst. Kolikor sem opazil, so borci zavestno disciplinirani, primanjkuje pa tiste prave bojne discipline in vojaškega obnašanja. No, to se lahko hitro nadoknadi.

O Osvobodilni fronti še nimam jasne predstave. Vidim, da je tukaj nekakšna vojaška mešanica. Mislim, da so tudi politične napake. Na primer: namestnik političnega komisarja Glavnega štaba ima ob sebi enega krščanskega socialista in enega sokola, ki sta nekakšna namestnika ali

³ Kapetan Dobrivoje Vasiljević, pripadnik BJV, pristopil k četnikom, bil namestnik poveljnika slovenskih četnikov, Milana Kranjca, majorja, ki je bil ujet na Suhorju, zaslišan in ustreljen. Zaslišanje ni ohranjeno.

kontrolorja. So politični predstavniki svojih strank. Kako ima lahko potem predstavnik in organizator naše partije nekakšno kontrolo nad meščanskimi strankami? Lahko bi razumel, da so sprejeti kot, recimo, člani Glavnega štaba, ne pa kot politični predstavniki v naši partiji in poleg nje. Če imajo politični sporazum, potem naj bo izven partizanske vojske, zunaj Glavnega štaba, lahko bi bil izražen tudi v nekakšnem svetu. Jaz se bom o tem pogovoril z Bevcem. Poleg tega sem opazil, da namestnik političnega komisarja v brigadi nima tiste vloge, ki jo ima v naših enotah. To vlogo ima sekretar agitpropa! Zaradi tega sem opazil tudi, na prvi pogled, drugačen vpliv partije kot v naših enotah. Zdi se mi, da je to popuščanje pred meščanskimi strankami. Seveda, jaz bom to sporočil samo Bevcu. Žal mi je, ker z menoj ni šel še kakšen tovariš, ki bi vse to raziskal, ker se bojim, da tile z Osvobodilno fronto ne bodo šli predaleč. Zdi se mi, da imajo krščanski socialisti svojo organizacijo v naši vojski. V določenem smislu je to lahko nevarno. Jaz sem tukaj našel: namestnika poveljnika (J. Avšič) in političnega komisarja (B. Kidrič) Glavnega štaba skupaj z dvema civilnima političnima predstavnikoma. Opazil sem, da so v zelo dobrih odnosih, soglasju in da se dobro sporazumejo. Zdi se mi, da takšne kombinacije v Glavnem štabu ne bom dovolil. Štab bom formiral po naših principih in izkušnjah. Seveda, predhodno se bom o vsem pogovoril in sporazumel z Bevcem. Zanimivo je, da Bevc ni obdržal nobene funkcije v Glavnem štabu. Vse je prepustil drugim, sam pa se je zakopal v ljubljanski »bunker«, kakor tukaj tovariši imenujejo svoja zaklonišča v Ljubljani. Za sedaj ti ne morem povedati ničesar o političnem delu v vojski. Predlagal bom, da se to dela kot v naših enotah. Opazil sem, da ni takšnih pesmi o Rdeči armadi, Stalinu, našem Vrhovnem poveljniku, kakor je to v naših enotah. Res je, da v zadnjem času niso smeli peti! Povedal sem ti že, da bom glede partijskega dela dal sugestijo samo Bevcu. Morda je bilo meni malce neobičajno, ker pri tukajšnjih političnih delavcih nisem opazil tiste sigurnosti, odločnosti, kakršna je tam pri nas. Bevc je nekako taktiziral z vsemi civili, krščanski socialist pa je celo pisal letak po našem uspehu na Suhorju. Vprašal sem za razmerje sil. Politični komisar (B. Kidrič) mi je povedal: 70 komunisti, 25 krščanski socialisti in 5 sokoli. Preveril bom, če se naši politični delavci izogibajo nastopov pred vojsko zaradi Osvobodilne fronte. Drugače je naša literatura v vojski dobro zastopana. Pošiljam ti na vpogled. Tukaj so krščanski socialisti izdali eno knjigo o beli gardi.

Izvedeni ukrepi: Brigada »Ivan Cankar«, ki je dejstvovala, ali bolje rečeno, se je skrivala po Gorjancih ali v Kočevskem rogu, je štela 260 borcev. Takoj sem izločil teritorialne sile in to brigado povečal na 500-600 borcev, formiranih v tri bataljone. Zaradi pomembnosti sektorja, sem tu pustil, po splošnem dogovoru in osebni prepričanju, tovariša Šaranovića za načelnika štaba in še dva poveljnika bataljona. Brigadi sem dal direktivo za uničenje bele garde in dejstvovanje na železniško progo ter manjše italijanske posadke. V tem delu bo tej brigadi pomagala tudi 13. hrvaška brigada, ki je s svojo prisotnostjo in uspehi poživila ta sektor. Ukazal sem prostovoljno mobilizacijo vseh sil. To je treba prej politično pripraviti. Zanimivo je, da slovenske enote doslej niso izvajale takšnih manifestacij. Če se bo zbralo preveliko število ljudi, ki jih ne bi mogli oborožiti – jih pošljemo k vam. Škoda, da Bevc »ni nam poslal kakšne brigade«, ko so imeli več deset tisoč partizanov. Nisem mogel ugotoviti koliko imajo sedaj Slovenci partizanov (morda okrog 2.500?), toda to število se bo hitro povečalo.

Jaz sem na gorjansko-belokranjskem področju ustanovil poveljstvo s številnimi točkami in tam pustil okrog 200 partizanov za razne diverzantske akcije. Ker to ozemlje ni osvobojeno, mora to področje poleg predpisanih nalog za področje izvajati tudi akcije skupaj z brigado, ki se je na tem sektorju. Ukazal sem vzpostavljene zvez prek Kolpe, v predelu Sinjega vrha, s Hrvaško in z vami. Na ta način bomo imeli možnosti, da hitro sprejmemo vse tisto, s čimer nam boste pomagali; vsaj en top 65 mm z nekaj granatami itd.

Oprostite mi moraš, ker tako neurejeno pišem. Mudi se mi na pot. Zdaj grem čez Krko, vzhodno od Novega mesta, v predel Kuma in južno od Litije proti Ljubljani. Na tej smeri bom našel še dve brigadi. Tudi v teh brigadah bom ukazal organizacijske ukrepe. To je temeljna naloga in ostali tovariši iz Slovenije jo morajo razumeti. Potem bom obiskal še vse ostale enote in kraje v Sloveniji. Nikjer ni osvobojenega ozemlja, vendar se partizanski vpliv močno čuti.

Poročilo o akciji: hrvaška 13. brigada in slovenska brigada »Ivana Cankarja« sta osvojili italjansko oporišče Suhor pri Metliki. Napad je izvedla 13. hrvaška brigada, Cankarjeva brigada pa je izvajala varovanje. Rezultat: uničena je celotna sovražna garnizija 176 vojakov. Tu je bilo 40 Italijanov in 136 belogardistov. Zaplenjeno je: 6 puškomitraljezov, 99 pušk in večja količina živilskih potrebščin in razne opreme. Šest težkih mitraljezov smo skrili v kasarni. Ujeti belogardisti, ki so bili s strani Italijanov prisilno mobilizirani – so sprejeti v brigado – po številu 51. Likvidirali smo kapetana Dobrivoja Vasiljeviča, poveljnika bataljona, katerega zaslišanje prilagam.

Pozneje so Italijani iz Metlike krenili k vasi Radkovići. Naši so jih dočakali v zasedi in ubili 50 sovražnih vojakov, ujeli 9, zaplenili 2 težka mitraljeza in 2 puškomitraljeza. Sovražnik je, popolnoma razbit, po delih zbežal v Metliko.

Zvečer 29/30. sta obe brigadi izvršili napad na progo Metlika – Črnomelj – Urena vas.⁴ Slišali smo veliko borbo. Rezultate ne vemo, ker smo šli na pot. Vse te akcije – njihove rezultate – smo objavili ljudem.

Po teh treh akcijah se bosta brigadi spočili in popolnili, potem pa bosta začeli z novimi akcijami v skladu z izdanimi ukazi.

Prejmite tovariške pozdrave s »Smrt fašizmu – svoboda narodu«.

Pozdrav Arso«.

DRUGO PISMO ARSA JOVANOVIČA , POSLANO TITU IZ SLOVENIJE

Drugo pismo Arsa Jovanoviča poslano Titu, Vrhovnemu poveljniku NOV in POJ, z dne 12. 12. 1942 iz Mokreca, je ohranjeno in objavljeno v Zborniku NOG, del II, knjiga 7, dokument 19. Ker je to pismo že znano, navajam samo bistvene poudarke in podatke, in sicer:

- Poleg Dolenjske je ustanovljena Notranjska operativna cona, v katero sta uvrščeni brigadi »Tone Tomšič« in »Ljubo Šercer« s po 500 borci in Notranjski odred, ki je imel tri čete z 20-30 borcev;
- Pripeljane častnike je razporedil takole: za poveljnika Dolenjske in Notranjske operativne cone sta postavljena Milovan Šaranović in Zdravko Jovanović (kmalu je, bil na Kardeljevo zahtevo, postavljen za načelnika štaba navedne cone), za načelnika štaba »Tomšičeve« in »Šercerjeve« brigade in poveljnika bataljona v »Tomšičevi« brigadi;
- V navedenih conah je skupaj 2.300 partizanov, od tega 2.000 v 4 brigadah, 300 pa v 3 odredih;
- Piše: »Že takoj po formiranju enot smo ukazali ofenzivo vseh sil, ki so do tedaj bile po gozdovih in na ta način omogočili širjenje bele garde po vaseh. O vsem tem ti bom pisal ko se bom sestal z ostalimi tovariši iz slovenskega Glavnega štaba. Oni so zahodno od Ljubljane, v bližini nemške

⁴ »Urena vas« je pomota, ker vasi s takšnim imenom ob omenjeni progji ni. Verjetno je šlo za Uršna Sela? V knjigi Narodnoosvobodilna vojna na Slovenskem 1941-1945, stran 393, piše, da sta omenjeni brigadi napadli proggo Novo mesto-Karlovac.

meje. Ker so naše glavne enote na Dolenjskem in Notranjskem, menim, da bo bolje, da se Glavni štab približa tem enotam«;

- Prepričan, da bo Kardelj takšno rešitev sprejel, je tudi javil, da je izdal direktive štabom Dolenjske in Notranjske operativne cone za bojno dejstvovanje. Taka medsebojna koordinacija bi pospešila ustanavljanje »svobodnih oporišč v centralnem delu italijanske okupacijske cone«, kjer seveda pričakuje uspehe;
- Poroča o razporeditvi ostalih enot - odredov, in sicer: Dolomitskega (okrog 250 borcev) zahodno od Ljubljane, Primorskega (350) okrog Idrije, Gorenjskega (350) okrog Jesenic, Štajerskega (300) na Pohorju in Koroške čete (40) v avstrijski Koroški;
- Poroča, da imajo Slovenci sedaj »organiziranih 3.600 partizanov«, hkrati pa pričakuje, da bo z okrepitevijo bojnega dejstvovanja »verjeten tudi porast novih partizanov«;
- Sporoča, da bo formirana še nova Primorska operativna cona, z »dvema bojnim skupinama« oziroma Primorskim in Dolomitskim odredom; Gorenjcem in Štajercem bi dali samo direktive za nadaljne borbe, s čimer bi bila »v glavnem končana reorganizacija slovenskih sil, pa bi na vrsto prišel še Glavni slovenski štab«;
- Sporočil je tudi razpored pripeljanih častnikov: M. Šaranović – poveljnik Dolenjske operativne cone; Z. Jovanović – poveljnik, nato načelnik štaba Notranjske operativne cone; Predrag Jević – namestnik poveljnika brigade; Rajko Tanasković, Mile Kilibarda in Pero Popivoda – načelniki štaba brigad; Danilo Šorović – načelnik štaba odreda; Peter Brajović – poveljnik bataljona; Radomir Božović, Aleksandar Marjanović in Mile Čubrić – namestniki poveljnika bataljonov;
- Ponovil je, da je južno od Metlike vzpostavljen punkt za zveze z Vrhovnim štabom.

KARDELJEVE REAKCIJE – DVE PISMI TITU

Ko je Ivan Maček – Matija, tedanji poveljnik Glavnega štaba slovenskih partizanov, pripeljal Arso Jovanovića v Dolomite, so se nadaljevali pogovori predvsem s Kardeljem. Namreč, Arsa Jovanović je predal Kardelju zelo ostro Titovo pismo z negativno oceno splošnega položaja (prav na podlagi Kardeljevih poročil!), v katerem mu je tudi **pisno sporočil pooblastila** Arsa Jovanovića. Pismo je imelo naslov: »Centralnemu komiteju KP Slovenije – tovarišu Bevcu«, z datumom 16. november 1942.

Zanimivo je dodati, da Arsa Jovanović ni poznal vsebine tega pisma, pa čeprav mu je Tito ustno povedal glavne poudarke. Seveda mu pisma ni pokazal niti Kardelj, kljub temu, da sta o Titovih pripombah burno razpravljala. Ker je to Titovo pismo v Sloveniji manj znano, navajam bistvene poudarke, in sicer:

1. Tito kritizira Kardelja, ker ni pogosteje in čvrsteje vzdrževal zveze z Vrhovnim štabom, pa tudi, da o važnejših vprašanjih ni poročal.
2. Strinjal se je s Kardeljem, da je glavno krivdo za velike izgube pripisati nesposobnosti vojaškega vodstva, pri čemer se strinja, da Franc (Leskošek) za poveljevanje GŠ nima niti smisla niti vojaškega znanja, za kar naj bi bil kriv predvsem Kardelj sam. Tito se tudi ni strinjal, da so na ta položaj postavili Mačka, ki je sicer dober politični delavec, ni pa osposobljen za poveljevanje.
3. Poziva Kardelja, da »zelo resno« sprejme njegove zahteve, in sicer, da se »takoj pristopi k zamenjavi poveljniškega kadra«, ker je le-to pogoj za formiranje »narodne vojske«, ki bo sposobna načrtno izvrševati vse postavljene naloge.
4. Zato je mnenje VŠ in Tita osebno, da »poveljevanje in reorganizacijo vaših enot začasno prevzame načelnik Vrhovnega štaba Arso Jovanović, njegov namestnik naj bo Šaranović (Milovan), ki bi kasneje lahko prevzel tudi poveljstvo, ko bi se Arsa Jovanović vrnil v naš VŠ. Skupaj z Arso Jovanovićem pošiljamo še 12 tovarišev, ki smo jih z veliko težavo vzeli iz naših

brigad, kjer so se kot poveljniki in komisarji pokazali izredno dobro. Ti ljudje so si pridobili velike izkušnje v teku 18 mesecev, ker sam veš, da mi ne vodimo manjših spopadov, temveč načrtovane velike operacije. Vse te tovariše morate razporediti v soglasju z načelnikom VŠ, iz karakteristik pa boste videli, za kakšne funkcije so sposobni».

5. Tito je v nadaljevanju poudaril tudi naslednje: »Naj vas ne moti, ker bodo tovariši od drugod poveljevali vašim enotam, ker bo to samo v vašo korist in v korist slovenskega naroda. Iz naših proletarskih brigad smo dali že prek sto poveljnikov in političnih delavcev za bosanske, dalmatinske in hrvaške brigade...«
6. Tito se ni strinjal, da se formirajo številčno šibke brigade s 300-500 borci, ker so to dejansko bataljoni. Zato predlaga, da se iz dosedanjih 3-4 brigad formirata 2 močnejši brigadi, ki bosta sposobni za večje in samostojne operacije.
7. Kardelja obvešča o zamisli, da se formira NARODNOOSVOBODILNI SVET JUGOSLAVIJE (AVNOJ), v katerega bi Slovenija poslala 6 delegatov – znanih političnih delavcev.
8. Sporoča Kardelju, da je potrebno biti bolj oster v boju proti beli gardi.
9. Mimogrede javlja Kardelju, da nima popolnoma prav, ko je kritiziral članek Arsa Jovanovića o odprtju druge fronte zahodnih zaveznikov.

To Titovo pismo je bilo shranjeno v Zgodovinskem arhivu CK ZKJ pod številko 15064/1942, prvič pa je bilo objavljeno šele po Kardeljevi in Titovi smrti, 1982. v Titovih zbranih delih, knjiga 13, stran 15-18. Seveda pismo ni bilo objavljeno niti v Zborniku dokumentov NOG, del II, knjiga 7, z naslednjo obrazložitvijo (v sproti opombi): »...ker navodila in odločitve v njem, ki so bile zasnovane na netočnih podatkih o stanju v Sloveniji, niso bile realizirane. Šele ko je iz poročil Kardelja in ostalih dobil celovito sliko o stvarnem stanju v Sloveniji, je tovariš Tito soglašal z delom Glavnega štaba oziroma CK KP Slovenije.«

Šele neposredno pred svojo smrtjo je Tito za svoja Zbrana dela, 13. knjiga, stran 164, v 40. Sproti opombi, avtoriziral naslednjo formulacijo: »Ker so bile mnoge informacije, ki jih je Tito dobil iz večih virov o toku in izidu italijansko-nemške štirimesečne ofenzive in stanju v Sloveniji, zasnovane na mnogih netočnih poročilih, nekatera navodila in odločitve iz tega Titovega pisma niso bila realizirana. Ko je Tito prejel obširno vojaško in politično poročilo od GŠ NOV in PO Slovenije, kakor tudi dve poročili E. Kardelja (z dne 14. decembra 1942 in 12. januarja 1943) in tako dobil celovito sliko o dejanskem stanju v Sloveniji, je soglašal z delom GŠ oziroma CK KP Slovenije«. Sledi navedba konkretnih ukrepov, in sicer:

- odločitev VŠ, da Arso Jovanović začasno prevzame poveljstvo GŠ Slovenije, s tem da bi bil njegov namestnik Šaranović, ni realizirana, ker naj bi s tem prekoračil pooblastila in se vedel prepotentno kot nekakšen jugoslovanski inšpektor;
- ker ni pokazal razumevanja za specifične slovenske politične razmere, se mu prepove vsakršno vmešavanje v politična dogajanja.

Ker se Kardelj in člani slovenskega vodstva niso strinjali s Titovo kritiko, je Kardelj 12. in 17. januarja 1943 napisal in po Ivanu Mačku poslal Titu dva ostra odgovora. Glavno pismo je z dne 12. januarja 1943, ki je imelo 21 strani. Ker je bilo že večkrat javno objavljeno, ne bom ponavljal njegove vsebine.

Ker s Slovenijo niso delovale posebne zveze, Slovenci pa tudi niso sodelovali na treh večjih političnih manifestacijah (prvo zasedanje AVNOJA, ustanovitev mladinske in ženske organizacije), je 5. januarja 1943 CK KPJ odločil, da se član Politbiroja, Ivo Lola Ribar, pošlje v Slovenijo. Toda ko je Lola zvedel, kje se Kardelj nahaja (v Dolomitih), se je ustavil samo v Beli krajini. Tukaj je srečal

Ivana Mačka, prebral obe Kardeljevi pismi Titu glede Arsa in nato Kardelju sporočil: »Pri Angelu sem prebral tvoja pisma Staremu in ne strinjam se prav z vsem – torej, pripravi se za razpravo!«

Ivo Lola Ribar je 7. februarja dejansko dokončal zamisel Arsa Jovanovića, saj je organiziral operativni štab na čelu z Milovanom Šaranovićem, ki je poveljeval petim slovenskim in hrvaškim brigadam in na ta način zmanjšal pritisk na Operativno skupino VŠ v nemški operaciji »Weiss«.

Ivan Maček - Matija piše v svojih spominih, da so se 28. marca 1943 slovenski partizani poslovili od polkovnika Arsa Jovanovića in Rata Dugonjića, sekretarja CK SKOJ-a. V GŠ Hrvaške se je Arso Jovanović srečal z Lolo Ribarjem, nakar sta skupaj odšla proti VŠ.

Po vrnitvi v VŠ je polkovnik Arsa Jovanović zopet prevzel svojo funkcijo načelnika VŠ, dočim je major Mihajlo Terzić postal njegov namestnik. Kaj vse je poročal Titu o svojem bivanju med slovenskimi partizani, na žalost ni znano. Zelo verjetno je, da tudi Tito ni bil povsem zadovoljen z rezultati njegovega obiska, saj je zaradi tega naletel na ostro nasprotovanje Kardelja. Arsa Jovanović seveda ni poznal vsebine Kardeljevih pisem in sporočil. O tem, ali je bila njegova misija v Sloveniji uspešna ali ne, ni imel časa razmišljati. Vsekakor pa se je zavedal, da je bil »žrtveno jagnje« v odnosih Tito – Kardelj!

Z vso vnemo se je vrgel na delo v VŠ. Kmalu zatem je Vrhovni poveljnik podpisal ukaz o prvih partizanskih generalih, prvi na spisku je bil prav polkovnik Arso Jovanović. Zgodovina mu bo morala priznati, da je kot načelnik VŠ NOV in kasneje GŠ JA imel precejšnje zasluge za končno zmago.

Zdaj, ko so znani tudi dolgo prikrivani dokumenti Arsa Jovanovića, bo tudi lažje objektivno oceniti, ali je bila prva misija Arsa Jovanovića v Sloveniji uspešna ali ne. Gledano v celoti, bi lahko rekli, da je slovensko partijsko in partizansko vodstvo vseeno upoštevalo tudi »nesprejemljive« zahteve Arsa Jovanovića, in sicer:

- Glavni štab NOV Slovenije je bil z določeno zamudo, po Kardeljevem ukazu, reorganiziran po organizacijski shemi GŠ NOV Hrvaške, ki jo je že prej izdelal prav Arsa Jovanović;
- slovenske partizanske enote so se formacijsko preoblikovale po zgledu na ostale enote v drugih delih Jugoslavije (divizije, korpusi);
- GŠ NOV Slovenije se je začel konkretnije podrežati VŠ NOV Jugoslavije (redno in izredno poročanje, Titov ukaz o povišanju prvih partizanskih generalov, Titov ukaz o pohodu 14. divizije na Štajersko, priprave na zaključne operacije itd).

V omenjeni knjigi je podrobneje obravnavan tudi drugi del bivanja generala Arsa Jovanovića v Sloveniji v začetku 1945. leta: usmerjal in dejansko tudi vodil je zaključne operacije za osvoboditev Jugoslavije, predvsem operacije za osvoboditev Trsta, Primorske in Koroške.

Zaradi aktualnih polemik in ugibanj o tem, ali je Vrhovni poveljnik maršal Tito maja 1945 izdal ukaz o likvidaciji pripadnikov kvistinskih enot, sem v Nedeljskem dnevniku z dne 3. marca 2002 zapisal naslednje:

»O posameznih in skupinskih likvidacijah kvistingov na Koroškem in po Sloveniji je bil general Arsa Jovanović, ki se je takrat nahajal v Postojni na svojem izpostavljenem poveljniškem mestu, obveščen od podrejenih poveljnikov, posebej od »Hitrega odreda« na Koroškem. Kot vojak z visokimi etičnimi in viteškimi pogledi, ki mu je bilo tuje vsako maščevanje nad nemočnimi ujetniki, je takoj reagiral! Njegov pomočnik v Beogradu, general Vladimir Terzić, je s celotnim problemom

takoj seznanil Vrhovnega poveljnika. Že 14. maja 1945 je GŠ JA poveljnikom vseh štirih armad in GŠ NOV Slovenije ter Hrvaške poslal Titov cirkularni ukaz, s katerim je Vrhovni poveljnik strogo prepovedal vsakršne likvidacije ujetih Nemcev in kvislingov – ustašev, četnikov in domobrancev! **Primerak tega ukaza za GŠ NOV Slovenije naj bi se nahajal v Državnem arhivu - zdaj Arhiv Slovenije (škatla 41, fascikel 3), kar pa doslej naši javnosti ni bilo znano! Nasprotno, tudi mnogi vidni zgodovinarji in publicisti so krivdo valili izključno na JLA in Tita!**«

Kmalu zatem sem zvedel, da je omenjeni ukaz najden v arhivih Inštituta za novejšo zgodovino! Očitno je, da resnice ni mogoče povsem skriti!

Vojnozgodovinski zbornik 2003/11

PRIPIS K ČLANKU O GENERALU ARSI JOVANOVIĆU

V Vojnozgodovinskem zborniku številka 10 je bil na straneh 40–48 objavljen moj članek z naslovom Končno do resnice o vlogi generalpolkovnika Arse Jovanovića med bivanjem v GŠ NOV in PO Slovenije.

Ker je bil avtor knjige Vojskovodja z mučeniško avreolo, Ivan Matović, polkovnik v pokoju, sredi leta 2002 na krajšem obisku v Ljubljani, me je njegov brat vprašal, če se lahko oglasita pri meni. Seveda sem pristal. Takrat sem namreč tudi zvedel, da so v arhivih Inštituta za novejšo zgodovino končno našli tudi Titovo depešo z dne 15. maja 1945, s katero je prepovedal likvidacije ujetnikov. Pobudnik tega telegrama je bil prav general Arso Jovanović, ki je takrat bil na poveljniškem mestu v Postojni. O tem sem napisal članek za Nedeljski dnevnik.

Seveda, sem polkovnika Ivana Matovića hotel najprej pohvaliti, a mu tudi očitati njegovo dokaj zgrešeno mnenje o Sloveniji in slovenskih zadevah nasploh, kakor tudi nekritično pisanje o vojaških zaslugah maršala Tita. Vendar do pričakovanega obiska ni prišlo. Pojasnila seveda nisem pričakoval, saj sem bil prepričan, da je polkovnik Matović dobro vedel, kaj mu bom povedal.

To samo mimogrede. V že omenjenem članku sem nekritično omenil »osemmesečno bivanje Arse Jovanovića v Sloveniji«, seveda pod vtisom naslova celotnega šestega poglavja, ki se je glasil: »PRVA MISIJA V SLOVENIJE (17. november 1942 – 5. julij 1943).« Formalno je sicer res, da je šlo za osemmesečno odsotnost generala Arse Jovanovića iz VŠ, dejansko pa je general Arso Jovanović bival med slovenskimi partizani samo štiri mesece, od začetka decembra 1942 do 28. marca 1943, torej je šlo dejansko za **štirimesečno bivanje** med slovenskim partizani, dočim je ostali čas porabil za pohod proti Sloveniji (okrog 15 dni) in nazaj proti VŠ v Bosno (več kot tri mesece). Šlo je vsekakor za večjo »optično« prevaro! Zato je bilo to pojasnilo tudi potrebno.

P.s.

Po objavi tega zapisa me je pokojni generalmajor Stjenka povabil na razgovor in se posebej zanimal kje bi lahko dobil omenjeno knjigo o generalu Jovanoviću. Čeprav je ponovil svoje stališče o generalu Jovanoviću, je vseeno moral priznati, da je Kardelj naredil slabo uslugo slovenskim partizanom in njihovim poveljnikom, ko jih je tako grdo očrnil pred Titom. To je seveda bil tudi edini razlog, da je potem Tito poslal v Slovenijo skupino sposobnih srbskih in črnogorskih častnikov, pa še načelnika VŠ NOVJ.